

Ratio causalis jako evoluční prvek

České Budějovice

7. 9. 2020

Postup

- probereme texty o stvoření, kde se používá pojem *ratio causalis*.
- probereme texty o ontogenetickém vývoji člověka.
- pokusíme se učinit některé závěry pro slučitelnost Tomášovy metafyziky a současné evoluční teorie.

Tomáš o stvoření člověka

- I, 90, 4
- Augustin v 7. knize *Doslovného výkladu Genesis* také říká, že duše prvního člověka byla stvořena před jeho tělem společně s anděly, ale důvod uvádí jiný. Tvrdí totiž, že tělo člověka bylo učiněno v díle šesti dní nikoli aktuálně, ale pouze v příčinné síle, což o duši říci nelze. Nebyla totiž učiněna z nějaké preexistující tělesné či duševní materie, ani nemohla vzejít z nějaké stvořené síly. A proto se zdá, že v rámci díla šesti dnů, kdy bylo stvořeno vše, byla samotná duše stvořena spolu s anděly, a že se poté z rozhodnutí vlastní vůle sklonila ke spravování těla. Augustin sám však toto netvrdí, jak dokazují jeho slova. Říká totiž: „Je věci víry (pokud tomu žádné slovo Písma nebo rozumový důvod neodporuje), že byl člověk učiněn šestého dne, kdy bylo lidské tělo učiněno v kauzální síle prvků světa, ale lidská duše byla stvořena jako taková.

Tomáš o stvoření člověka

- I, 91, 2
- 4. Augustin v *Doslovném výkladu Genesis* říká, že v rámci díla šesti dnů byl člověk učiněn co do těla kauzálními silami, které Bůh vložil do tělesného stvoření, a až poté byl zformován i aktuálně. Avšak to, co v tělesném tvorstvu preexistuje v kauzálních silách, může být působeno nějakou tělesnou silou. Lidské tělo tedy bylo učiněno nějakou stvořenou silou a ne bezprostředně Bohem.
- 4. V příčinných silách tvorů něco preexistuje dvěma způsoby: za prvé z hlediska aktivní a pasivní potence, kdy nejenže může něco povstat z preexistující materie, ale může to učinit nějaký již existující tvor; za druhé z hlediska pouhé pasivní potence, kdy něco může povstat z preexistující materie Božím působením. A tímto způsobem podle Augustina preexistovalo lidské tělo v díle učiněném podle příčinných sil.

Tomáš o stvoření člověka

- I, 92, 4
- 3. To, co ve tvorech preexistuje v příčinných silách, je utvářeno silou nějakého tvora a nikoli bezprostředně od Boha. Avšak tělo ženy v prvním díle stvoření příčinnými silami učiněno bylo, jak říká Augustin v 9. knize *Doslovného výkladu Genesis*. Žena tedy nebyla utvořena bezprostředně od Boha.
- 3. Jak říká Augustin v téže knize, „k prvnímu ustavení věci nepatří, že by žena takto byla učiněna, ale pouze to, že tak být učiněna mohla.“ A proto při prvním ustavení věci tělo ženy preexistovalo nikoli z hlediska potence aktivní, ale pouze z hlediska potence pasivní, ve vztahu k aktivní potenci Stvořitele. AUGUSTIN, *De Gen. ad litt.* IX, 18 (PL 34, 407).

Tomáš o lidské duši

- QDA II, ad 1,2,3
- 1. Za předpokladu, že je v lidském těle pouze jediná substance duše, máme na danou námitku od různých autorů různé odpovědi. Někteří říkají, že v embryu je před rozumovou duší nikoli duše, ale jakási síla pocházející z duše rodiče a z této síly vycházejí činnosti, které se ukazují u embrya. Tuto sílu pak nazývají formativní silou. To však nemůže být pravda, neboť v embryu pozorujeme nejen formaci těla, kterou bychom mohli této síle přičítat, ale také jiné činnosti, které mohou být přičítány pouze, např. růst, smyslové vnímání apod. Bylo by samozřejmě možné říkat zmíněnému aktivnímu principu v embryu síla duše a ne duše, protože se ještě nejedná o dokonalou duši, stejně jako embryo není dokonalým živočichem. Zůstane však stejná obtíž.
- Někteří proto říkají, že ačkoli je v embryu vegetativní duše dříve než smyslová a smyslová dříve než rozumová, přesto se nejedná o různé duše. Nejprve je prý semeno uváděno do aktu vegetativní duše aktivním principem přítomným v semeni. Tato duše pak v průběhu času dospívá plodivým procesem ke stále větší dokonalosti až do stupně, kdy se sama stane duší smyslovou. Ta pak dále dospívá k vyšší dokonalosti působením vnějšího principu a stává se duší rozumovou. Avšak z tohoto postoje plyne, že sama substance rozumové duše pochází z aktivního principu, který je v semeni, i když jistá dokonalost k ní nakonec přichází z vnějšího principu. Z toho pak plyne, že rozumová duše co do své substance podléhá zániku. To, co je zapříčiněno silou přítomnou v semeni, totiž nemůže nepodléhat zániku.
- A proto je třeba říci něco jiného, totiž to, že vznik živočicha není pouze jeden jednoduchý vznik, ale že se jedná o mnoho po sobě jdoucích vzniků a zániků. Říká se, že nejprve má formu semene, poté formu krve, a tak dále, dokud není vznik živočicha dokonán. A protože zánik a vznik nejsou možné bez odnětí a uvedení formy, musí být méně dokonalá forma, která byla přítomná dříve, odňata a musí být uvedena forma dokonalejší. To se pak děje do té doby, dokud nemá to, co bylo počato, formu dokonalou. Proto je třeba říci, že nejprve je v semeni vegetativní duše, která je však při plodivém procesu odňata a přistupuje jiná, která je nejen vegetativní, ale i smyslová. A ta je opět nahrazena jinou duší, která je zároveň vegetativní, smyslová a rozumová.

Tomáš o lidské duši

- STh q. 118, a. 2, ad 2
- Vznik jednoho je vždy zánikem druhého, takže je nutno říci, že jak u člověka, tak u jiných živočichů platí, že když přistupuje dokonalejší forma, pak dřívější věc zaniká, přičemž to, co přichází, má to, co bylo dříve a k tomu ještě něco navíc. A tak skrze mnohé vzniky a zániky docházíme k poslední substanciální formě člověka nebo jiných živočichů. A to je našim smyslem zjevné u živočichů vznikajících z hniloby. Je tedy třeba říci, že rozumová duše je stvořená Bohem na konci lidského vznikání / zrození, je zároveň smyslová i vyživovací, a předchozí formy tím zanikají.

Tomáš o lidské duši

- Comp. theol. I, 91
- Dále: Při zplození člověka se život daný vegetativní duší objevuje dříve, než se plod ukáže být díky smyslovému vnímání a pohybu živočichem. Podobně se díky smyslovému vnímání a pohybu ukazuje být živočichem dříve, než nabyde rozumu. Jestliže duše, díky níž plod za prvé žije životem rostliny, za druhé životem živočicha a za třetí životem člověka, je jedna a táž, pak z toho plyne, že buď vegetativní, smyslové a rozumové pochází z vnějšího principu, nebo i rozumová duše pochází ze síly přítomné v semeni. Obojí je však nepřijatelné, neboť protože činnosti duše vegetativní a smyslové nejsou možné bez těla, nemohou být bez těla ani jejich principy. Činnost rozumové duše však bez těla je. Zdá se tedy nemožné, aby byla její příčinou nějaká síla v těle. Není tedy možné, aby byla tatáž duše zároveň vegetativní, smyslová a rozumová.

Různé typy stvoření

- Na úvod je třeba rozlišit možnosti, jak lze mluvit o stvoření. Jsou to následující možnosti:
 1. hotové věci
 - a) věc jednoduchá, která se nevyvíjí
 - b) věc, která je stvořena jako dokonalá, i když za normálních okolností do takového stavu dospívá ontogenetickým vývojem
 2. věci na počátku svého ontogenetického vývoje
 3. věci, která má v sobě potenci pro vznik jiných věcí

Různé typy stvoření

- Příkladem možnosti 1a je jakýkoli nerost. Ten se sám nevyvíjí ke své dokonalosti, ale jakmile vznikne, je již dokonalý. Křemen, jakmile vznikne, ať už stvořením, nebo chemickou reakcí, je již hotovým křemenem s plně existujícími a aktuálními dokonalostmi. V takových nerostech ale může být potencialita ke vzniku jiných věcí, což bude případ popsán jako možnosti 3.
- Příkladem možnosti 1b je jakýkoli dospělý živý tvor, např. dospělý člověk.

Různé typy stvoření

- Příkladem možnosti 2 je rozumová duše při vzniku jakéhokoli člověka. Člověk je tvořen za součinnosti přirozených lidských sil a nadpřirozeného kreativního působení Božího. Člověk je tedy na počátku svého ontogenetického vývoje naprosto nerozvinutou zygotou, která má ale veškeré své potenciality již virtuálně přítomné.

Různé typy stvoření

- Příkladem možnosti 3 je jakýkoli prvek, ovšem na rozdíl od první z možností je zde chápán nikoli sám o sobě, ale jako východisko pro vznik něčeho jiného. Příkladem může být vodík a kyslík, které jsou samy o sobě dokonalé a vývoji nepodléhající, ale zároveň v sobě mají potenciál ke tvorbě jiných látek, například vody: $\text{H}_2 + \text{O}_2 \rightarrow \text{H}_2\text{O}$. V případě neživých věcí ovšem nemluvíme o evoluci, kdy by se z evolučně primitivního vodíku a kyslíku stala dokonalejší voda. Jde o prostou potencialitu k reaktivnímu vzniku nových látek, tedy k něčemu naprosto běžnému, co funguje v obou směrech, tedy jak kompozice, tak dekompozice. O evoluci zde nejde mluvit.

Různé typy stvoření

- Jiným příkladem možnosti 3 je potencialita u živých tvorů. Podle Tomáše sem patří vegetativní duše na počátku vzniku živočicha. Připomeňme, že podle něj vzniká vegetativní duše přirozeně, silou přítomnou v pohlavních buňkách (i když jim Tomáš neříká pohlavní buňka, ale „semeno“). Nejde za normálních okolností o *creatio ex nihilo*. Nejde ale ani o skok od neživého k živému, protože zde vzniká živé z živého. Co se týče skoku od vegetativního ke smyslovému, zdá se, že ho Tomáš připouští, nicméně je třeba vidět, že pohlavní buňky produkuje živočich, takže příčina by mohla jaksi dát do vínku smyslovou úroveň života, neboť ji sama má. U člověka pak následuje skok od smyslového k rozumovému, který je ale doprovázen kreativním zásahem Božím (viz možnost 2).

Teleologie

- obecná – prvky jsou stvořeny proto, aby se mísily, ale jejich konkrétní smíšení je dílem náhody
- úzká – prvky jsou zde proto, aby v posledku vytvořily něco konkrétního

Z hlediska teologického jsou obě úrovně zcela přijatelné a logické. Otázkou ale je, do jaké míry je zde teleologie obecná, které Bůh nechává takříkajíc volnost. Lze se ptát i s odkazem na analogii mezi nedeterminací člověka z hlediska jeho svobodné vůle a nedeterminací přírodních dějů z hlediska náhody. Možnost náhody a tedy i Bohem přímo neplánovaného směřování vývoje, je pro teologii v určité míře přijatelná, ale nelze ji absolutizovat na veškeré děje. Jistá otevřenost pro koncepci neodarwinistické evoluce tedy v teologickém rámci Tomášovy metafyziky tedy existuje. Není však absolutní. Co se týká její poznatelnosti, lze říci, že je bezpochyby předmětem víry, ale jestliže je stvoření věcí Boží svobodné vůle, nelze ji dokazovat a vyvozovat s jistotou přirozenými prostředky.

Závěr

- Tomáš explicitně připouští a předkládá koncept otevřený vývoji v rámci úrovně jedné rodové dokonalosti.
- Kvalitativní přirozeně vzniklý skok z živočicha na člověka vylučuje.
- Skok v rámci nižších úrovní *nerost – rostlina – zvíře* explicitně nevylučuje a do jisté míry ho dokonce připouští v rámci recepce teorie abiogeneze.
- Určitá míra nahodilosti je v takovém vývoji z hlediska Tomášovy metafyziky přijatelná, ale nikdy nemůže být absolutní.